
Jacy oni są? Językowy obraz polskiej rodziny oraz szata graficzna w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego

What are they like? Linguistic image of Polish family and graphic design in selected textbooks for Teaching Polish as a Foreign Language

Paula Góralczyk-Mowczan
Uniwersytet Łódzki

Abstrakt

W artykule przedstawiłam wybrane elementy, które składają się na szatę graficzną oraz językowy obraz (Sztabnicka, 2011: 327-333) polskiej rodziny, tj. wygląd zewnętrzny, cechy charakteru, wiek, imiona oraz nazwiska. Za źródła materiału badawczego posłużyły mi wybrane podręczniki przeznaczone na wszystkie poziomy nauczania (od A1 do C2), których pierwsze wydanie ukazało się w lub po roku 1989. Jak zatem wygląda „typowa” podręcznikowa rodzina? Jej głową jest trzydziestodwuletni Jan/Adam/Paweł Kowalski/Nowak. Jest przystojnym szatynem z brodą i wąsami. Jego żona to trzydziestotrzyletnia Maria — elegancka blondynka. Ich dzieci to Monika i Marek/Jan w wieku szkolnym. Monika jest ładna i podobna do ojca, natomiast Marek/Jan jest wysoki i bardzo szczupły. Artykuł traktuje również o zależnościach między wyłaniającym się obrazem rodziny a podręcznikiem, jego poziomem oraz datą wydania.

Słowa kluczowe: podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego, językowy obraz, polska rodzina, szata graficzna.

Abstract

The article presents selected elements that contribute to a linguistic and graphic image of a Polish family, namely appearance, personality, age, names and surnames. As a source of the research materials I used selected textbooks for all levels of proficiency (from A1 to C2), which first edition appeared in or after 1989. So how does a “typical” textbook family look like? The head of the family is thirty-nine-year-old Jan/Adam/Paweł Kowalski/Nowak. He is a handsome brown-haired man with a beard and mustache. His wife is thirty-three-year-old Maria, an elegant blonde. They have two school-age children — Monika and Marek/Jan. Monika is pretty and resembles her father while Marek/Jan is tall and very slim. The present article also deals with the relationships between the emerging picture of the family and the textbook, its level and the date of issue.

Key words: textbooks for Teaching Polish as a Foreign Language, linguistic image, Polish family, graphic design.

Wstęp

Podręczniki do nauki języków obcych to jedno z podstawowych źródeł zdobywania kompetencji językowej oraz wiedzy o kulturze kraju wybranego języka. Podręcznik jest „swego rodzaju wizjerem, przez który obcokrajowiec ogląda nowy świat” (Strzelecka, Sztabnicka, 2012: 245). Teksty zamieszczone w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego przybliżają cudzoziemcom życie codzienne polskich obywateli. Wyłaniający się z nich wizerunek¹ naszej kultury, w oczach cudzoziemców początkowo jest jedynym punktem odniesienia do ich wyobrażeń i oczekiwań. Na tej podstawie mogą oni budować swoją przychylność bądź niechęć do Polaków, co stanowi ważny czynnik podczas nauki języka oraz asymilacji kulturowej. W związku z powyższym, badanie podręczników staje się niezwykle istotne. Ich autorzy nie zawsze są bowiem świadomi kreowanych przez siebie obrazów. Analiza materiałów tekstowych oraz graficznych pomaga ustalić, co do tej pory przekazywaliśmy uczącym się języka polskiego

1 W niniejszym tekście terminy „obraz” i „wizerunek” są używane synonimicznie.

jako obcego (dalej: jpjo), co powinniśmy zmienić, czego unikać, a co nowego wprowadzać.

Imiona i nazwiska

Jakie imiona i nazwiska noszą członkowie podręcznikowych polskich rodzin? Analizie poddałam nazwy osobowe postaci fikcyjnych, wykreowanych przez autorów podręczników. Pomijam te teksty, w których o swoich rodzinach opowiadają autentyczni, znani Polacy. Decyzja taka uzasadniona jest tym, iż nie badam rzeczywistej polskiej onomastyki, lecz tendencje w świadomym nadawaniu imion i nazwisk bohaterom podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego.

Postacie pojawiające się w podręcznikach dzielą się także na realne i fikcyjne. Poznajemy również bohaterów stałych, których losy możemy śledzić od pierwszej do ostatniej strony podręcznika oraz bohaterów pojawiających się jednorazowo (jak w przypadku serii *HURRA!!!*). Bohaterowie stali mogą tworzyć rodzinę (tak jest w podręczniku Władysława Miodunki *Cześć, jak się masz?*) lub grupę przyjaciół (jak u Janusza Kucharczyka w *Zaczynam mówić po polsku*). We wszystkich podręcznikach możemy jednak odnaleźć opisy rodzin. Standardowy opis rodziny dotyczy wymienienia i zaprezentowania jej członków. Językowy stopień trudności takiego opisu różni się w zależności od poziomu podręcznika. Podręczniki na wyższe poziomy posiadają teksty dłuższe, bogatsze o różnorodne informacje — również o imiona. Nie widać jednak żadnej różnicy pomiędzy charakterem nazw osobowych postaci w podręcznikach z różnych lat i różnych poziomów — moda na imiona nie wpływa na wybory autorów podręczników.

NAZWISKO (8 nazw)	Nowak x2 / Nowakowa x1	Kowalski/a x2	Bielski/a	Wolski/a	Guzik	Nowicki
	Pawlikowa (Pawlik)	Krzywicka (Krzywicki)				
MAMA (10 nazw)	Maria x5	Ewa x3	Anna x2	Marta	Dorota	Bożena
	Alicja	Helena	Barbara	Beata		

TATA (11 nazw)	Jan x2	Adam x2	Paweł x2	Filip	Józef	Andrzej
	Stanisław	Maciej	Artur	Krzysztof	Tomasz	
CÓRKA (16 nazw)	Monika x3	Agnieszka x2	Kasia x2 (Katarzyna)	Ewa x2	Barbara	Basia (Barbara)
	Krysia (Krystyna)	Izunia (Izabela)	Małgosia (Małgorzata)	Julia	Karolina	Anna
	Natalia	Magda	Ola (Aleksandra)	Hanna		
SYN (12 nazw)	Marek x4	Adam x2	Jacek x2	Jan	Jaś (Jan)	Piotr
	Wojtek (Wojciech)	Krzysz (Krzysztof)	Adaś (Adam)	Damian	Sebastian	Andrzej
BABCIA (7 nazw)	Basia (Barbara)	Weronika	Zofia	Anna	Maria	Ewa
	Halinka (Halina)					
DZIADEK (6 nazw)	Stefan x2	Adam	Klemens	Piotr	Janusz	Antoni
CIOTKA (5 nazw)	Hela (Helena)	Krysia (Krystyna)	Grażyna	Cecylia	Wanda	
WUJEK (2 nazwy)	Emil	Karol				
KUZYNSTWO (3 nazwy)	Ania (Anna)	Irenka (Irena)	Henio (Henryk)			

Tabela 1.
Imiona i nazwiska członków rodzin.

Najczęściej pojawiającymi się w podręcznikach imionami żeńskimi (wraz ze zdrobnieniami) są Maria i Ewa (6 razy), następnie Anna i Barbara (4 razy), Monika (3 razy) Agnieszka, Krystyna, Katarzyna (2 razy). Imię Maria przeważnie nosi matka, ewentualnie babka. Jest to zatem imię dla

doroślejszej kobiety. Nie noszą go podręcznikowe córki. Te z kolei to najczęściej Moniki (3 na 3 razy), Agnieszki (2 na 2 razy) i Barbary (2 na 3).

Wśród imion męskich przeważa Adam (pojawia się 6 razy), dalej Marek i Jan (4 razy), Andrzej, Krzysztof, Paweł, Jacek, Stefan i Piotr (2 razy). Podręcznikowy syn to zazwyczaj Marek (4 na 4 razy), Adam (3 na 5 razy), Jan (2 na 4 razy) lub Jacek (2 na 2 razy), natomiast w przypadku ojców powtarzają się imiona Adam (2 na 6 razy), Paweł (2 na 2 razy) i Jan (2 na 4 razy).

W przypadku imion dzieci często mamy do czynienia ze zdrobnieniami lub spieszzeniami. Rzadziej opatrzeni nimi są dorośli członkowie rodzin — babcie, ciocie. Wśród 18 tego typu nazw pojawiają się: Ola, Ania, Irenka, Krysia (x2), Hela, Małgosia, Kasia (x2), Basia (x2), Izunia, Halinka, Henio, Jaś, Krzyś, Adaś, Wojtek.

Babcie i dziadkowie noszą zazwyczaj tradycyjne polskie imiona. Pozostali członkowie rodziny (wujkowie, ciocie) sporadycznie wymieniani są z imienia, a wśród tych nie widać dominujących tendencji.

Równie rzadko pojawiają się w podręcznikach nazwiska (w sumie 8 przykładów nazwisk). Nie mogło jednak zabraknąć „typowego” polskiego Nowaka i Kowalskiego (oba nazwiska powtarzają się 2 razy). Są to nazwiska bardzo popularne w naszej kulturze, nadawane przez Polaków postaciom nie tylko podręcznikowym, ale i literackim, filmowym, a nawet polskim bohaterom dowcipów. Imieniem typowym dla polskiego humoru jest oczywiście Jaś². Wśród wymienionych w tabeli nazwisk dominują te zakończone na — ski/-cki: Kowalski, Wolski, Bielski, Nowicki. Rodziny przedstawione z nazwiska są zazwyczaj wzorowymi przykładami polskiej rodziny³. Inteligentni, dobrze sytuowani, kochający, serdeczni, nie zmagają się z biedą, rozwodami czy innymi problemami. Ich przykładowość zaznaczona jest dodatkowo przez nobilitujący w polskiej tradycji antropimiczny sufiks. Nie ma pewności, czy jest to działanie świadome czy

2 Jaś to imię postaci pojawiającej się w dowcipach. Nie stanowiło ono dla mnie materiału badawczego w powyższym artykule, ponieważ autorzy nie stworzyli dowcipów i ich bohaterów na potrzeby swych podręczników, a zapożyczyli gotowe przykłady z polskiej rzeczywistości kulturowej. Jaś nie jest zatem postacią podręcznikową, a kulturową.

3 Wyjątek stanowią rodziny Krzywickich i Pawlikowskich z podręcznika Czarneckiej *Zrozumieć Polskę*, są to bowiem rodziny borykające się z trudnościami materialnymi, i emocjonalnymi, nie mają wysokiego statusu społecznego, nie żyje im się łatwo i przyjemnie.

też podświadome autorów podręczników. Cudzoziemcy uczący się języka polskiego, szczególnie na poziomie podstawowym, nie mogą jednak sobie zdawać sprawy z tego, że prezentowane im nazwiska niosą ze sobą konkretne konotacje. Z pewnością jednak są w stanie zauważyć pewną powtarzalność, na podstawie której będą budować swój obraz Polaka.

Warto również zauważyć, że w omawianych podręcznikach stan cywilny kobiet zamężnych rzadko zaznaczany jest w nazwiskach za pomocą przyrostków —*ina*, —*owa*, co było normą jeszcze w XX wieku. Podręczniki wydane po roku 1989 nie zawierają już owych przestarzałych form, „wypartych przez ruch emancypacyjny” (Kosyl, 1993: 434). Wyjątek stanowią nazwiska *Pawlikowa* (Czarnecka, *Zrozumieć Polskę*, 1990) i *Nowakowa* (Mędak, *Chcę mówić po polsku*, 1997). Wykładnikiem żeńskości jest obecnie końcówka „—a” (Karaś, 1972: 110), jak w przykładach *Nowicki : Nowicka*, *Wolski : Wolska*, *Kowalski : Kowalska*.

Wiek

Wiek członków rodzin w podręcznikach starszych podawany jest rzadko. Dane na ten temat znalazłam w podręcznikach stosunkowo nowych, przeznaczonych do nauczania na wszystkich poziomach, a szczególnie w tych, które prezentują przedrukowany z gazet oraz czasopism materiał tekstowy. Podawanie wieku podmiotów treści prasowych jest charakterystyczne dla publicystyki i tłumaczy obfitość tego typu informacji.

Poniżej, w tabeli *Średni wiek członków rodzin*, przedstawiłam wyliczony przeze mnie średni wiek matek, ojców, ich dzieci, babć, dziadków, czyli tych członków rodziny, którzy w opisach pojawiają się najczęściej. Sporadycznie wymieniany jest również wiek cioć, wujków i kuzynostwa. Dane na ten temat zgromadziłam w rubryce *Średni wiek pozostałych członków rodzin*. W rubryce *Dzieci* znajduje się średni wiek potomstwa, niezależnie od tego, czy jest ono dorosłe. W badanym materiale nie zdarzyła się taka sytuacja, aby wiek jednej postaci można było przyporządkować do dwóch rubryk, np. *Matki* i *Dzieci*. Dodatkowo wyliczyłam również średni wiek dorosłych, tj. pełnoletnich, kobiet i mężczyzn oraz średni wiek dzieci poniżej 18 roku życia. Wyniki podaję w zaokrągleniu do liczb całkowitych.

ŚREDNI WIEK:								
MATKI	OJCA	DZIECI	BABCI	DZIADKA	POZOSTAŁYCH CZŁONKÓW RODZINY	DZIECI PONIŻEJ 18 ROKU ŻYCIA	DOROSŁYCH KOBIET	DOROSŁYCH MĘŻCZYZN
Liczby cząstkowe:								
25, 32, 27, 40, 35, 45, 30, 32, 31, 30, 35	30, 35, 60, 50, 30, 47, 30, 30	4, 3, 7, 5, 8, 13, 11, 8, 15, 8, 8, 7, 6, 19, 18, 20, 32, 21, 30, 20, 21, 17, 11, 17, 17, 16, 18, 8, 12, 16, 4, 5, 6, 11, 12	58, 89, 76	100, 70	22, 40, 24, 6	4, 3, 7, 5, 8, 13, 11, 8, 6, 15, 8, 8, 7, 6, 17, 11, 17, 17, 16, 8, 12, 16, 4, 5, 6, 11, 12	Wszystkie lata matek i babć + 19, 22, 24, 20, 32, 21, 21, 32, 31, 30, 35	Wszystkie lata ojców i dziadków + 18, 45, 40, 30, 20, 18, 30,
Wynik:								
33	39	13	74	85	23	10	35	40

Tabela 2.
Średni wiek członków rodzin.

Na podstawie powyższych danych można wysunąć kilka wniosków. Średnia różnica wiekowa między matką a ojcem wynosi 6 lat, zaś między babcią a dziadkiem 11. Podręcznikowe dzieci mają średnio 10 lat, natomiast ich rodzice od 33 do 39. Najliczniejszą grupą są członkowie rodziny mający poniżej 18 lat, a najmniej liczną członkowie między 40 a 49 rokiem życia. Wiek dzieci stanowi 44% wyekscerpowanych danych, wiek dorosłych to 56%. Biorąc pod uwagę, że grupę dorosłych stanowią

zarówno rodzice, jak i dziadkowie oraz wujostwo, wyraźnie widać, że to wiek dzieci jest najczęściej pojawiającą się informacją⁴.

Wygląd zewnętrzny

Na obraz rodziny składa się również wygląd zewnętrzny jej członków, tekstowy i graficzny. Cechy fizyczne często przesądzają o odbiorze nowo poznanej osoby, wpływają na nasze sądy i emocje. Tak jest w życiu rzeczywistym, ale i w odniesieniu do podręczników zachodzić może podobny proces. Jak zatem wyglądają podręcznikowi Polacy?

Obraz językowy

Zaskakujący może wydawać się fakt, iż wśród analizowanych podręczników wygląd zewnętrzny rodziny nie stanowi obfitego materiału tekstowego. Bezpośrednio podanych cech jest niezwykle mało i jeśli już, to pojawiają się one w podręcznikach na początkowe poziomy kształcenia językowego przy tematach dotyczących zewnętrznego wyglądu człowieka. Wyekszerpowane określenia zgromadziłam w poniższym zestawieniu:

- **Matka/zona** to niebieskooka kobieta, blondynka (x2) lub szatynka z piwnymi oczami, ma ciemne i kręcone włosy, jest ładna, piękna, nienagannie umalowana i ubrana, elegancka (x2), ma 170 cm wzrostu.
- **Ojciec/mąż** ma czarne włosy (x2), brodę (x2), wąsy (x3) jest przystojny (x2), ma ciemną cerę, jest bardzo elegancki i wysoki.
- **Córka/siostra** jest ładna (x2), wysoka, ma ciemne włosy, jest podobna do matki lub ojca.
- **Syn/brat** jest bardzo szczupły i wysoki.
- **Babcia** jest niska.

Wyraźnie widać, że opis wyglądu dzieci jest mało rozbudowany. Więcej cech fizycznych przypisuje się ojcu, a najwięcej matce. Pozostali członkowie rodziny są pod tym względem praktycznie pomijani. Wśród określeń znajdziemy niemal wyłącznie te nacechowane dodatnio. Jedynie babcia

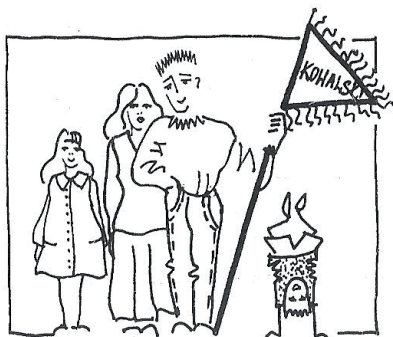
4 Spostrzeżenie to odnosi się wyłącznie do podręcznikowych tekstów oscylujących wokół tematu rodziny.

jest *niska* i brat *bardzo szczupły*. Nie można jednak przymiotników tych traktować jako przywar. Nikt nie jest brzydki, gruby, kulejący, nikt nie posiada skaz na swym ciele ani nawet oznak mijającego czasu — zmarszczek czy siwych włosów⁵. Polka jest piękna, a Polak przystojny. Typowy ojciec jest wysoki, ma ciemne włosy, brodę i wąsy. Natomiast matka to niebieskooka blondynka, tudzież ciemnooka szatynka, elegancka i zadbana. Taki obraz jest niezwykle pochlebny, lecz mało przekonujący.

Wśród podręczników na wyższe poziomy wyjątkowo rzadko znajdujemy cechy fizyczne oraz psychiczne podane wprost. Na podstawie tekstów można jednak wnioskować oraz wydobywać ukryte w nich znaczenia.

Szata graficzna

Czy szata graficzna odzwierciedla obraz tekstowy? Większość podręcznikowych ilustracji jest czarno-biała, a rysunki mają mniej lub więcej szczegółów. Nie można na ich podstawie stwierdzić z pełnym przekonaniem, jakiego koloru są włosy czy oczy. Zauważamy jednak, iż wszyscy są zadbani, pełnosprawni⁶ i raczej ładni.

Rysunek 1.

Typowa polska rodzina ze starszego, czarno-białego podręcznika (Kucharczyk 1994: 26).

5 Takie elementy wyglądu pojawiają się dopiero na podręcznikowych rysunkach i zdjęciach.

6 Temat niepełnosprawności w podręcznikach do nauczania j.p. został szerzej opisany w referacie A. Koli. *O niepełnosprawności w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego* (2010).

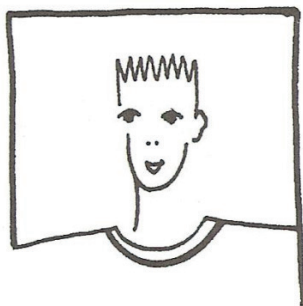
Na podstawie rysunków poniżej, z podręcznika *Zaczynam mówić po polsku* Janusza Kucharczyka, rodzeństwo Bielskich możemy opisać w następujących słowach: Damian Bielski to krótko ostrzyżony, bez cech specyficznych, uśmiechnięty młody Polak. Jego siostra, Monika Bielska, to długo — i w domyśle jasno — lub rudowłosa, piegowata dziewczyna.

To jest Monika Bielska.

Rysunek 2.

Typowa młoda Polka (siostra) ze starszego, czarno-białego podręcznika (Kucharczyk 1994: 9).

To jest Damian Bielski.

Rysunek 3.

Typowy młody Polak (brat) ze starszego, czarno-białego podręcznika (Kucharczyk 1994: 9).

Podręczniki nowsze, choć kolorowe, także preferują grafiki, rzadziej zdjęcia prawdziwych ludzi.

Rysunek 4.

Polska rodzina z nowszego, kolorowego podręcznika (Burkat 2009: 64).

Powyższy obrazek potwierdza, że polska matka to nie zawsze blondynka, ale także elegancka ciemnowłosa pani. Ojciec to już jednak łysiejący mężczyzna. Natomiast syn, planujący wyjazd do Francji student, to nieco za niski, zbyt dziecinnie wyglądający chłopiec.

Zdjęcia najlepiej oddają fizjonomię Polaków. Najbardziej różnorodny materiał w tym zakresie proponuje seria *HURRA!!!*⁷. Postacie ze zdjęć mają siwe włosy, zmarszczki, nieregularne rysy twarzy, noszą okulary. Użycie wizerunków prawdziwych osób zdecydowanie skraca dystans pomiędzy podręcznikiem a uczącym się. Zabieg ten może być pomocny przede wszystkim na lekcjach jpjo dla niezaawansowanych.

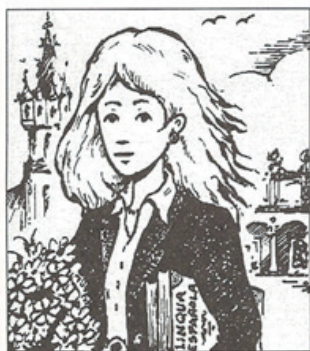
7 Specyfikę wyglądu podręcznikowych postaci, w tym również postaci z podręczników *HURRA!!!*, opisałam w artykule *Postacie w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego* (2011).

Rysunek 5.
Zdjęcia prawdziwych Polaków (Burkat 2007: 64).

Wyjątkowo ciekawe wydają się ilustracje rodziny Nowaków z podręcznika *Cześć, jak się masz?* Władysława Miodunki. Obok czarno-białych, bardzo szczegółowych rysunków odnajdujemy krótkie informacje na temat postaci. Nowakowie przedstawieni są w sposób, który pozwala dostrzec nam stereotypy na temat polskiej rodziny powielane szczególnie w starszych podręcznikach — jest to rodzina o wysokim statusie społecznym, dobrze wykształcona, ale też nienagannie wyglądająca, obcująca z kulturą wysoką⁸.

8 Więcej informacji na temat stereotypowości rodziny Nowaków znajduje się w artykule *Postacie w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego* (2011, 140-141).

1.1.1. To jest Agnieszka. Agnieszka Nowak. Studentka. Studiuje język i literaturę hiszpańską. Ma 20 lat. Jest ładna, ambitna i inteligentna.

1.1.2. To jest pani Maria Nowak, matka Agnieszki. A to – pan Jan Nowak, ojciec Agnieszki. Ona to historyk sztuki, on – profesor historii.

Rysunek 6.

Rodzina Nowaków (Miodunka 2001: 9).

Podsumowując, szata graficzna podręczników starszych zazwyczaj jest mało szczegółowa i czarno-biała. Trudno z niej wywnioskować coś więcej na temat prezentowanych postaci. Podręczniki przeznaczone do nauki na poziomach podstawowych i średniozaawansowanych mają na celu wzbogacenie stron o materiał ilustracyjny oraz wykorzystanie go we wspieraniu nauki. Podręczniki na poziomy najwyższy materiału tego mają zdecydowanie najmniej. Wygląd rodziny zależy od wielu czynników. Im podręcznik nowszy i bardziej zaawansowany językowo, tym jego postacie są różnorodniejsze, bardziej naturalne, zgodne z rzeczywistością, mniej wyidealizowane. Im podręcznik starszy, tym jego rysunkowi bohaterowie są bliżsi wyidealizowanemu obrazowi wyłaniającemu się z teksów. Jaki płynie z tego

wniosek? Autorzy nowych podręczników przykładają coraz większą wagę do szaty graficznej. Podręczniki do nauczania języka polskiego wizualnie przypominają te do angielskiego, niemieckiego czy innych języków obcych. To, jak podręcznik wygląda, staje się ważne. Po pierwsze, ze względu metodologicznego — z podręcznika przyjaznego oku wszyscy chętniej korzystamy, wspomaga on zapamiętywanie u wzrokowców, ilustracje pomagają też zrozumieć treści zawarte w tekstach. Stąd podręczniki przeznaczone do nauki na poziomach zaawansowanych mogą sobie pozwolić na mniejszą liczbę ilustracji. Po drugie, ze względu rynkowego — wśród coraz większego wyboru podręczników i innych pomocy naukowych propozycja, która ma się sprzedać, musi się wybijać, musi przyciągać wzrok. Różnorodność i brak idealizacji (zarówno tej graficznej, jak i tekstowej) postaci w podręcznikach najnowszych staje się powszechna i wynika najprawdopodobniej z ogólnoświatowych standardów.⁹

Cechy charakteru

Cechy charakteru to kolejny bardzo ważny element, składający się na obraz polskiej rodziny. W porównaniu do cech wyglądu zewnętrznego, mamy w badanych podręcznikach do czynienia z większą liczbą określeń, często wyrażonych nie wprost. O cechach charakteru wnioskować można m.in. na podstawie zachowania, sposobu bycia czy rozmów podręcznikowych członków rodzin. Nie jest to mimo wszystko wyjątkowo obszerny materiał. Nierzadko powstawała wątpliwość, czy dana cecha jest cechą charakteru czy też chwilowym, jednorazowym stanem emocjonalnym, intelektualnym. Zdarzyło się nawet, w jednym z podręcznikowych tekstów, że siostra specjalnie przedstawiała swego brata w jak najgorszym świetle, aby odstraszyć kandydatkę do jego serca (Mędak, *Chcę mówić po polsku*, s. 132). Mając na uwadze chęć przedstawienia jak najszerzego obrazu rodziny, zdecydowałam się na uwzględnienie wszystkich ewidentnych, niepozostawiających wątpliwości, cech psychicznych i emocjonalnych, przynależnych badanym postaciom. Wszystkie te określenia

9 W podręcznikach serii *HURRA!!!* widać to szczególnie. Nie bez znaczenia jest jednak fakt, że seria ta została dofinansowana przez Unię Europejską, która zapewne miała wpływ na kształt i treści zawarte w podręczniku (Kola, 2010: 512).

zgrupowałam w poniższym zestawieniu, przymiotniki wyrażone nie-bezpośrednio opatrzyłam znakiem graficznym „≈”.

- **Matka/żona** jest miła, sympatyczna, troskliwa, emocjonalna, ≈ mądra, ≈ dobrze zorganizowana (x2), pracowita (x2), lubi swój dom, ≈ dzielna, gadatliwa, plotkuje, nie umie słuchać, jest ciągle zmęczona i zdenerwowana, jest też ≈ niewierna.
- **Ojciec/mąż** jest miły, opanowany, ≈ dowcipny, ma poczucie humoru, ma wysoki iloraz inteligencji, czuje się niezrozumiany, jest podrywaczem, jest skąpy, smutny, ≈ zapracowany, spóźnialski.
- **Córka/siostra** dobrze się uczy, jest zdolna, zdyscyplinowana, pracowita, miła, rozkoszna, ambitna, inteligentna, serdeczna, troskliwa, ≈ towarzyska, tylko w jednym przypadku była to bez-troska trzpiotka.
- **Syn/brat** bardzo źle się uczy, jest zazdrosny, skąpy, niestały w uczuciach, bardzo delikatny, dobrze wychowany, przypomina ojca, ≈ wie czego chce, ≈ jest stanowczy.
- **Babcia** zawsze jest zadowolona, jest ≈ pracowita i ≈ opiekuńcza
- **Dziadek** jest zawsze smutny i zamyślony, nigdy się nie śmieje.
- **Ciocia** jest bardzo mądra.
- **Wujek** jest zabawny, innym razem despotyczny, religijny.
- **Polska rodzina** jest gościnna (x3), miła (x2), wesoła, bardzo życzliwa, rodzinna, ciekawa innych ludzi i kultur, uprzejma, zabawna, cudowna, ≈ opiekuńcza, bezpośrednia, okropna, ≈ natrętna.

Z powyższego zestawienia wyłania się obraz Polaków gościnnych, miłych, troskliwych, opiekuńczych, pracowitych i mądrych. Skazy na ciele i w charakterze bohaterów pojawiają się rzadko, ale są. Chociażby gościnność, nasz międzynarodowy znak rozpoznawczy, może być odbierana przez cudzoziemców jako wada z powodu swej przesadności i nachalności, czemu wyraz daje Janusz Kucharczyk w jednym z podręcznikowych dialogów.

Damian — Cześć! Słyszałem, że się przeprowadziłeś.

Filip — A tak — zrobiłem to głupstwo.

Damian — Nie jesteś zadowolony z mieszkania czy z gospodarzy?

Filip — Z gospodarzy. To okropni ludzie.

Damian — Pewnie są hałaśliwi, kłótniwi i ordynarni.

Filip — Wprost przeciwnie — są mili, uprzejmi, życzliwi i gościnni.

Damian — Nic nie rozumiem. Jacy oni w końcu są — okropni czy wspaniali?

Filip — Posłuchaj tylko! Wracam do domu, chcę się położyć, a moja gospodyni już częstuje mnie herbatą i kawą, podaje ciasteczka, wypytuje, gdzie byłem, co robiłem. Kichnę dwa razy — a ona przynosi lekarstwa, dzwoni po lekarza...

Damian — No tak. Ta Pani trochę przesadza.

Filip — Ale to nic! Najgorsze są kolacje! Zapraszają, każą jeść, pić, pić i pić!

Damian — Widzisz, to jest polska gościnność.

Filip — Ale kto to wytrzyma!

(Kucharczyk, Już mówię po polsku, s. 22-23)

Polacy bywają nie tylko natrętni, ale też skąpi, ponurzy, smutni i przepracowani. Najważniejsza jest jednak dla nich rodzina. O jej wewnętrzne relacje troszczą się głównie kobiety. Na stronie 148 podręcznika *Ach, ten język polski!* Danuty Gałygi zamieszczono wynik badania (opublikowanego w miesięczniku *Twój Styl* 9/98) na temat: *Czym dla Polek jest dom?* 32% ankietowanych kobiet odpowiedziało: schronieniem, gdzie czuje się bezpiecznie, 18% — najważniejszym miejscem w życiu, 11% — przystanią, do której zawsze wracają, 5% — miejscem przekazywania tradycji, 1% — dobrem materialnym. Wartość, jaką dla Polaków stanowi dom i rodzina, jest powszechnie prezentowana we wszystkich podręcznikach.

Podsumowanie

Obraz polskiej rodziny w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego często jest idealizowany. Postacie wykreowane przez autorów podręczników to zazwyczaj piękni i mili Polacy. W podręcznikach, w których dominują postacie fikcyjne (tj. głównie dla poziomów A1-A2) przeważa tradycja nad modą. Widać to chociażby na przykładzie imion członków rodzin. Łatwiej dostrzec tu stereotypy, a wyłaniający się obraz odpowiada raczej temu, co chcielibyśmy, aby cudzoziemcy widzieli, niż temu, co rzeczywiście mogą zaobserwować, przybywając na lektorat do Polski. Jak zatem wygląda „typowa” podręcznikowa rodzina? Składa się z matki i ojca, zazwyczaj jednego, a maksymalnie dwójki potomstwa odmiennej płci. Nie możemy zapominać również o dziadkach. Głową rodziny jest trzydziesto-

dziewięcioletni Jan/Adam/Paweł Kowalski/Nowak — przystojny szatyn z brodą i wąsami. Jego żona to trzydziestotrzyletnia Maria — elegancka blondynka. Ich dzieci to Monika i Marek/Jan w wieku szkolnym. Monika jest ładna i podobna do ojca, natomiast Marek/Jan jest wysoki i bardzo szczupły. Rodzina Kowalskich/Nowaków jest miła i gościnna.

Podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego niewątpliwie ulegają zmianom. Ich treści stają się coraz bliższe współczesnym polskim realiom, autorzy za pomocą tekstów i obrazów starają się zaprezentować „Polskę rzeczywistą” a nie „Polskę idealną”. Niemalże rewolucji uległa także szata graficzna podręczników. Wpływ na te pozytywne tendencje mają ogólnoswiatowe trendy, unijne wymagania oraz badania naukowców nad szeroko rozumianym problemem podręcznika w procesie glottodydaktycznym. Wyniki zaprezentowane w powyższym artykule (oraz w następnych częściach serii o językowym obrazie polskiej rodziny¹⁰) mogą posłużyć autorom kolejnych podręczników w stworzeniu podręcznika „idealnego”.

Wykaz analizowanych podręczników

Poziom A1:

1. Kucharczyk, J. 1994. *Zaczynam mówić po polsku*. Łódź.
2. Małolepsza, M. & Szymkiewicz, A. 2006. *Hurra !!! Po Polsku 1. Propozycja programowa na poziom A1. Podręcznik studenta*. Kraków.
3. Mędał, S. 1997. *Chcę mówić po polsku. Polish for the Beginners*. Warszawa.
4. Miodunka, W. 2001. *Cześć, jak się masz? Cz. I Spotykamy się w Polsce*. Kraków.

10 Powyższy artykuł na pewno nie wyczerpuje tematu i stanowi dopiero pierwszą część serii artykułów mojego autorstwa o językowym obrazie polskiej rodziny w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. W przygotowaniu jest już część druga zatytułowana *Kim oni są?*, w której zamierzam podjąć takie kwestie jak wykonywany zawód, wykształcenie, hobby, sposoby spędzania wolnego czasu czy podział ról domowych. W planach mam również artykuł, którego celem będzie skonfrontowanie wyłaniającego się z podręczników obrazu ze współczesnymi polskimi realiami.

5. Szelc-Mays, M. & Rybicka, E. 2003. Słowa i słówka. Podręcznik do nauczania słownictwa i gramatyki dla początkujących. Kraków.

Poziom A2:

6. Burkat, A. & Jasińska, A. 2007. Hurra!!! Po polsku 2. Propozycja programowa na poziom A2. Podręcznik studenta. Kraków.
7. Gałyga, D. 2001. Ach, ten język polski!. Kraków.
8. Miodunka, W. 2006. Cześć, jak się masz? Cz. II Spotkajmy się w Europie. Kraków.
9. Szelc-Mays, M. 2004. Nowe słowa — stare rzeczy. Podręcznik do nauczania słownictwa języka polskiego dla cudzoziemców. Kraków.

Poziom B1:

10. Burkat, A. & Jasińska, A. & Małolepsza, M. & Szymkiewicz, A. 2009. Hurra!!! Po polsku 3. Propozycja programowa na poziom B1. Podręcznik studenta. Kraków.
11. Kucharczyk, J. 1993. Już mówię po polsku. Łódź.
12. Lewiński, P. 2001. Oto polska mowa. Wrocław.
13. Lipińska, E. 2004. Z polskim na ty. Podręcznik do nauki języka polskiego dla stopnia progowego. Kraków.

Poziom B2:

14. Bajor, E. & Madej, E. 1999. Wśród ludzi i ich spraw. Kurs języka polskiego jako obcego dla humanistów (poziom średnio zaawansowany). Warszawa-Łódź.
15. Lipińska, E. & Dąbska, E. 1997. Kiedyś wrócisz tu... Kraków.

Poziom B2/C1:

16. Seretny, A. 2007. Kto czyta — nie błądzi. Podręcznik do nauki języka polskiego. Ćwiczenia rozwijające sprawność czytania. Kraków.

Poziom C1:

17. Czarnecka, U. & Dobesz, M. 1990. Zrozumieć Polskę. Ćwiczenia w czytaniu dla studentów zaawansowanych. Cz. I. Kraków.
18. Seretny, A. 2008. Per aspera ad astra. Podręcznik do nauczania języka polskiego. Ćwiczenia rozwijające sprawność czytania. Kraków.

Poziom C2:

19. Kita, M. & Skudrzykowa, A. 2002. Człowiek i jego świat w słowach i tekstach. Katowice.

20. Kubiak, B. 2009. Na łamach prasy. Cz. I. Podręcznik do nauczania języka polskiego. Rozumienie tekstu czytanego dla cudzoziemców. Kraków.
21. Kubiak, B. 2009. Na łamach prasy. Cz. II. Podręcznik do nauczania języka polskiego. Rozumienie tekstu czytanego dla cudzoziemców. Kraków.

Bibliografia

- Góralczyk, P. 2011. Postacie w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. In Biernacka, M. & Wojenka-Karasek, M. (eds.). 2011. *Bogactwo językowe i kulturowe w oczach Polaków i cudzoziemców*, 140-146.
- Karaś, M. 1972. Nazwy własne i ich klasyfikacje (nazwy osobowe). *Biuletyn polskiego towarzystwa językoznawczego*, XXX: 110.
- Kola, A. 2010. O niepełnosprawności w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. In Zarzycka, G. & Rudziński, G. (eds.). 2010. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 17, 507-515.
- Kosyl, Cz. 1993. Nazwy osobowe. In Bartmiński, J. (ed.). 1993. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, 434.
- Strzelecka, A. 2011. Obraz polskiej rodziny w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. In Grochala, B. & Wojenka-Karasek, M. (eds.). 2011. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 327-333.
- Strzelecka, A. & Sztabnicka, E. 2012. Obraz kobiety w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. In Barska, A. & Biskupska, K. (eds.). 2012. *Kobieta w przestrzeni wizualnej*, 245-257.